

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA

KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

R. VIII: 2010

Nr 16 (245)

Data odczytu: 28.4.2010

Data wydania: 28.4.2010

805. spotkanie

Wioletta Pacuszka

Średniowieczne sprzączki z inskrypcją AVE MARIA ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

Sprzączki koliste należą do jednych z częściej spotykanych ozdób średniowiecznych, które występują w Europie Środkowej i Północnej od XI do XV wieku. Zabytki te są zróżnicowane stylistycznie i często w literaturze przedmiotu stosuje się na tego rodzaju zabytki określenie zapinka jako sprzączka do spinania odzieży. Ma to związek z funkcją przypisywaną tym zabytkom.

W zbiorach Działu Archeologii Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu znajdują się dwie sprzączki z tzw. pozdrowieniem maryjnym z Gruczna i Słupskiego Młyna

Pierwsza z nich została znaleziona w miejscowości Gruczno, gm. Świecie n. Wisłą, woj. kujawsko-pomorskie, na stanowisku 2. Jest to jedno z cmentarzysk, które wchodzi w skład średniowiecznego zespołu osadniczego, na który składają się: grodzisko, osada podgrodzowa i dwa cmentarzyska. Sprzączka zalegała w grobie nr 1357 i stanowiła wyposażenie grobu dziecka, którego szkielet zarejestrowano na głębokości 70 cm. Jego wyposażenie stanowiła tylko omawiana sprzączka, która na etapie eksploracji grobu znajdowała się pod obręczą miedniczną szkieletu dziecka.

Kolista sprzączka wykonana jest z płaskiej sztabki wykonanej ze stopów miedzi o grubości 0,15 cm. Rama sprzączki jest, więc płaska, a jej szerokość wynosi 0,6 cm. Średnica zewnętrzna sprzączki wynosi 2,7 cm, natomiast otwór – 1,55 cm. Z jednej strony ramy znajduje się wycięcie służące do umocowania kolca, który się nie zachował. Sprzączka zdobiona jest tylko z jednej strony. Połowa ramy sprzączki zdobiona jest ornamentem w postaci roślinnej wici, natomiast na drugiej jej połowie widnieje inskrypcja. Oba motywy ujęte są w dwóch wyodrębniających się, oddzielonych od siebie sekwencjach (z jednej strony wycięciem pod osadzenie kolca). Wielkość wklęsłych liter na inskrypcji wynosi 0,3 cm.

Druga sprzączka została znaleziona w trakcie badań wykopaliskowych na stanowisku 3 w miejscowości Słupski Młyn, gm. Gruta, woj. kujawsko-pomorskie. Sprzączkę znaleziono

w 1971 roku w wykopie sondażowym założonym na podgrodziu grodziska. Kolistą sprzączką wykonaną jest z brązu a jej średnica wynosi 3,3,cm.

Sprzączka zdobiona jest z jednej strony. Na zewnętrznej krawędzi ramy znajdują się ukośne kreski a pod nimi dookólna linia. Pod linią znajduje się wygrawerowany napis, który trudno jednoznacznie zinterpretować, ale sekwencja znaków w inskrypcji sugeruje, że można ją zaliczyć do grupy sprzączek z pozdrowieniem maryjnym.

Koliste sprzączki (zapinki), ale płaskie, jakie m.in. reprezentują sprzączki z Gruczna i Słupskiego Młyna, są charakterystycznym elementem stroju w północnej Europie od II. połowy XII w. do końca XIV w. W Polsce ten rodzaj biżuterii znany jest z terenów Pomorza i Wielkopolski a jego najwcześniejszych analogii doszukuje się na terenach Meklemburgii i Brandenburgii, kiedy zaczęto ich używać od 2. połowy XII w. Twardsze egzemplarze wykonywano ze stopów miedzi. Najczęściej ramy takich sprzączek wycinano z blachy, a ornament ryto lub odciskano stemplem. Sprzączki ze stopów miedzi i ołowiu odlewano. Znane są też w Europie egzemplarze sprzączek wykonanych ze złota lub srebra. Górne powierzchnie ram pokrywano ornamentem w postaci pasm trójkątów, wici roślinnych, kwiatowych rozet, napisów (inskrpcji). Często były to też pseudonapisy, grupy 2-3 liter lub pojedyncze litery. Niekiedy są to trudne do odczytania abrewiacje. Wśród tego typu zabytków są egzemplarze, na których zdobiona była tylko połowa ramy, bądź też na obu połowach nanoszone były dwa odrębne ornamenty, jak w przypadku sprzączki z Gruczna. Niekiedy połowa lub cała sprzączka przyjmowała formy pełnoplastyczne. Osobną grupę stanowią też sprzączki z motywem uścisku dłoni lub wykonane z monet. Sprzączki zaopatrzone były w kolce, które często nie zachowują się.

Połączenie dwóch motywów ornamentacyjnych na sprzączkach występuje dość rzadko.

Najwięcej ornamentycznych połączeń inskrypcji z pozdrowieniem maryjnym i ornamentu w innej postaci występuje na sprzączkach z motywem złączonych dłoni (Dune, Nowogród, Lund, Seehauen). Nie jest do tej pory znane połączenie inskrypcji Ave Maria z ornamentem w postaci wici roślinnej. Oddzielnie te dwa elementy dekoracyjne występują np. na sprzączkach, na których ornamentowana jest tylko połowa ramy, jak np. na sprzączce z Kołobrzegu znajduje się tylko ornament roślinny a na sprzączkach z Badingen, Stangenwalde czy Kołobrzegu – tylko inskrypcja. Sprzączka z Gruczna jest nielicznym bądź jedynym znanym egzemplarzem w Polsce, w którym jako element dekoracyjny wykorzystano połączenie inskrypcji z pozdrowieniem maryjnymi z ornamentem roślinnym.

Koliste płaskie sprzączki, należące do grupy sprzączek określonych przez I. Heindla jako Ave-Maria, (do której należy także sprzączki z Gruczna i Słupskiego Młyna) nie były z reguły sprzączkami stanowiącymi elementy pasa. Trudno jednak w przypadku pojedynczych egzemplarzy stwierdzić ich pierwotne przeznaczenie. Miękki stop, z jakiego zostały wykonane oraz mała ich wielkość może sugerować, że prawdopodobnie pełniły funkcje zapinek do spinania odzieży. Egzemplarze wykonane z brązu, używane pojedynczo lub w komplecie po dwie, mogły służyć do spinania płaszcza, a odlewane ze stopów cyny lub ołowiu nie mogły sprostać silnym naprężeniom, więc mogły służyć do spinania lżejszych tkanin, np. spodniej szaty.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, KMDG. Logo KMDG wykonał Grzegorz Rygielski.